

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертаційну роботу Семотюк Софії Дмитрівни
на тему «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього
потерпілого в досудовому розслідуванні», підготовлену на здобуття
ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми, обраної для дисертаційного дослідження обумовлена сучасним реформуванням системи захисту прав дітей, що містить організацію спеціальної освіти, підготовку спеціалістів у цій сфері, а саме, інспекторів Служби освітньої безпеки та ювенальних слідчих Національної поліції України, психологів. Сьогодні в Україні реалізується Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року. Але незважаючи на системну роботу щодо захисту дітей, починаючи з лютого 2022 року залишається стабільним рівень вчинення кримінальних правопорушень щодо дітей, з яких більше половини постраждали від війни. До суду скеровано обвинувальні акти щодо вчинення 4033 злочинів проти дітей, засуджено 1613 осіб. Зареєстровано 867 кримінальних проваджень, пов'язаних зі злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Скеровано до суду 541 обвинувальний акт, вироків отримали 240 осіб, з метою захисту прав і свобод дітей у минулому та поточному роках до суду пред'явлено 858 позовів на суму понад 7,2 млрд грн, з яких на цей час задоволено 635 позовів на суму понад 1,58 млрд грн.

Про актуальність проведеного дослідження Семотюк С.Д. свідчить його відповідність положенням Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки; положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року); Національної стратегії у

сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015 від 24 березня 2021 року); Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 708-р від 14 липня 2025 року); Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України № 24/2011 від 12 січня 2011 року); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (Указ Президента України № 273/2023 від 11 травня 2023 року; планів науково-дослідницьких робіт Національної академії внутрішніх справ.

Саме це обумовило необхідність дослідження моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Ознайомлення із текстом дисертації та опублікованими працями Семотюк С.Д. дає підстави стверджувати, що проведене нею дослідження є спробою новітнього погляду на досліджувану проблематику, на основі якого дисертантом сформульовані принципово нові висновки та пропозиції щодо моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні.

Визначена автором структура дисертації дозволила послідовно і системно проаналізувати основні питання, які стосуються стану наукового дослідження моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні; міжнародних стандартів здійснення доказування за участю неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні; моральних засад як гарантій забезпечення прав неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні; забезпечення окремих правових засад у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього потерпілого та реалізація на цій основі моральних

засад як гарантії забезпечення прав неповнолітнього потерпілого під час проведення та слідчих (розшукових) дій. Матеріал дисертації викладено логічно, послідовно з необхідним співвіднесенням загальних та конкретних питань, формулюванням необхідних наукових дефініцій.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується тим, що дисертація містить необхідні складові елементи. Аналіз наукових досліджень, проведений Семотюк С.Д. свідчить про те, що об'єктами вивчення є суспільні відносини, що виникають під час реалізації моральних засад доказування за участю неповнолітніх потерпілих в досудовому розслідуванні.

Результати проведеного дослідження є аргументованими, оскільки підтверджуються як теоретичним аналізом автора, так і результатами опитування практичних працівників й матеріалами дослідження 218 кримінальних проваджень і результатів аналізу 386 обвинувальних вироків за участю потерпілих дітей (Вінницька, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Тернопільська, Харківська, Черкаська, Чернівецька та м. Київ); зведені результати опитувань 248 респондентів (слідчих, дізнавачів, працівників ювенальної превенції); результати аналізу судово-слідчої практики, дані узагальнень судових рішень, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дані офіційної статистичної звітності Офісу Генеральної прокуратури та МВС України за 2022–2024 рр.; результати аналітичних узагальнень МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Верховного Суду, Державної судової адміністрації України за темою дослідження, а також результатів досвіду роботи автора безпосередньо слідчим під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених щодо дітей або за їх участю.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять;

одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (309 найменування) та додатків. Список використаних джерел свідчить про використання дисертантом широкого кола нормативно-правових актів, спеціальної літератури, яка стосується як безпосередньо досліджуваної проблеми, так і інших аспектів, які мають значення для правильного її розв'язання.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано на високому методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Аналіз змісту роботи свідчить про те, що в результаті проведеного дослідження дисертанту вдалося вирішити поставлені завдання та отримати ряд нових, важливих для науки результатів.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. теоретичне і практичне значення розглядуваного дисертаційного дослідження визначається, насамперед, можливістю використання розроблених автором положень, пропозицій і рекомендацій для вдосконалення вітчизняного законодавства і практики його застосування, зокрема у діяльності щодо з'ясування моральних засад доказування за участю неповнолітніх потерпілих в досудовому розслідуванні. Зокрема, вони можуть бути враховані у правотворчій діяльності при підготовці змін і доповнень до нормативно-правових актів, якими визначаються заходи для подальшого вдосконалення доказування щодо реалізації моральних засад у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих. Положення дисертації можуть також бути використані для інших наукових досліджень в галузі кримінального процесуального та кримінального права, кримінології, юридичній психології в навчальному процесі при вивченні,

зокрема, курсів кримінального процесуального, кримінального права, криміналістики, криминології, юридичної психології.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Семотюк Софії Дмитрівни на тему «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні», можуть бути використані у: науковій діяльності (для подальшого вдосконалення доказування щодо реалізації моральних засад у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих на базі сформульованих і викладених теоретичних положень, висновків і рекомендацій); *освітньому процесі* (під час викладання навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Складання процесуальних документів на стадії досудового розслідування», «Складання кримінальних процесуальних документів», «Судові та правоохоронні органи України», а також під час підготовки підручників, посібників, текстів лекцій і навчально-методичних матеріалів, проведенні семінарів і практичних занять з кримінального процесу; *практичній діяльності* (для вдосконалення діяльності правоохоронних органів України).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Семотюк С.Д. викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які охоплюють одинадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 296 сторінок, із яких 262 сторінки – основний текст.

У *вступі* розкрито стан розробленості досліджуваної наукової проблеми, обґрунтовано вибір та актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет, завдання, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, наведено

дані про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні» було проаналізовано становлення та розвиток моральних засад доказування у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього потерпілого. Вивчення наукових джерел дало автору змогу оцінити стан дослідження обраної проблематики та визначити перспективи подальшого розвитку на основі наступних напрямів: 1) дослідження категорій «мораль» та «моральні засади» та їх значення у кримінальному процесуальному праві; 2) співвідношення моральних та правових засад у кримінальному провадженні; 3) здійснення доказування за участю неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні; 4) реалізація моральних засад під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Дисертант запропонував поняття «моральна допустимість доказу», під яким розуміє вимогу закону, що пред'являється до форми доказів, властивість, що не вступає в суперечність із правовими основами доказової діяльності, як відповідність порядку його отримання, закріплення загально визнаними морально-етичними вимогами. Кримінальні процесуальні норми, що забезпечують підвищений рівень захисту прав неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні, на думку автора, повинні ґрунтуватися на єдиному підході, основу якого складають загально визнані міжнародні стандарти та моральні засади доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого.

У другому розділі «Забезпечення моральних та правових засад у кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого» Семотюк С.Д. досліджено моральні засади як гарантії забезпечення прав неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні. Автором обґрунтовано необхідність урахування думки потерпілої дитини у зв'язку з наступними причинами: 1) потерпіла дитина «терапією голосом»

вивільняється від того, що сталося, звільняється від «жертви», проговорюючи ситуацію; 2) може сприяти застосуванню процедури відновного правосуддя щодо іншої дитини; 3) не закривається зі своїм болем наодинці, отримуючи низку психосоматичних розладів, а розповіддю спонукає дотичного до її захисту дорослого здійснювати, зокрема превенцію подальших подібних правопорушень. У цілому, такий принцип спрямований на потерпіло орієнтований підхід.

З метою захисту прав неповнолітніх потерпілих Семотюк С.Д. запропонована форма кримінального провадження, що містить: 1) повагу права дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, 2) гуманізм та повага до віку і вразливостей; 3) право вільно висловлювати погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю; 4) сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є потерпілою чи свідком; 5) сприяння в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу й гідність неповнолітнього; 6) безоплатну допомога перекладача, якщо неповнолітній не розуміє мови, що використовується чи не розмовляє нею; 7) право на нетравматичне спілкування; 8) право на обов'язкову участь представника неповнолітнього потерпілого особою, яка має право бути захисником; 9) швидкість проведення кримінального провадження; 10) право на закритий судовий розгляд.

У *третьому розділі* «Реалізація моральних засад як гарантії забезпечення прав неповнолітнього потерпілого під час проведення слідчих (розшукових) дій» було розроблено модель майбутньої слідчої (розшукової) дії, яка б дозволила досягти бажаного результату в умовах найменшого впливу на психіку дитини. До загальних рекомендацій щодо проведення освідування неповнолітніх у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, які, зокрема, пов'язані із застосуванням

насильства щодо них, були включені такі:

1. Максимально використовувати можливості судово-медичного освідування, який через умови його проведення менш травмує дитину.

2. Створення максимально сприятливих умов щодо проведення освідування. Обравши місце проведення освідування, слідчий зобов'язаний видалити із приміщення всіх сторонніх осіб з метою дотримання засад поваги до людської гідності та запобігти ймовірним ризикам щодо незаконного втручання у приватне життя неповнолітнього. У разі розслідування правопорушень щодо дітей з вадами психофізичного розвитку місцем освідування краще обрати житло, де мешкає потерпілий (у випадку проживання дитини в закладі охорони здоров'я, які здійснюють заходи з реабілітації дітей, необхідно попередньо отримати письмовий дозвіл директора установи на проведення слідчих (розшукових) дій), це мінімізує ймовірний стрес, переживання, втому дитини, які можуть бути обумовлені необхідним прибуттям до кабінету слідчого за викликом.

3. Допомога психолога під час проведення освідування малолітніх має бути максимальною та використовуватись на всіх етапах його проведення (ухвалення рішення, підготовка, проведення). Психолог має бути залучений для встановлення контакту з дитиною, зняття напруги, з'ясування особливостей її особи, усунення конфліктних ситуацій із законними представниками.

4. Запрошення лікаря для проведення освідування можна не обмежувати випадками його обов'язкової участі. Лікар може допомогти у створенні загальної сприятливої обстановки, усунення конфліктних ситуацій за допомогою звичної довіри до представників лікарської професії.

Автором доведено, що суворе дотримання етичних норм під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, під час проведення огляду, допиту, пред'явлення для впізнання, призначення та проведення судових

експертиз, знання та вміння базуватися у своїй практичній діяльності на морально-правових критеріях кримінальної процесуальної діяльності сприяє зруженню можливості допущення помилок, здійсненню виховних завдань та підвищенню авторитету особи, яка здійснює розслідування. Повага честі та гідності під час проведення судових експертиз за участю неповнолітнього потерпілого, охорона інших моральних інтересів неповнолітнього, як і інші основні засади кримінальної процесуальної діяльності, служать морально-правовими критеріями та індикатором суспільного схвалення дій під час кримінального провадження.

Семотюк С.Д. у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати законодавчі акти, судову та іншу практику, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано обстоювати свою точку зору, робити загальні науково та практично значущі висновки.

Все це забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих в дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій, які об'єднані провідною ідеєю, – розробленням науково обґрунтованих моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні.

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертація Семотюк С.Д. відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої виконують актуальне наукове завдання – висвітлення рекомендації та конкретні пропозиції щодо врахування моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні, що є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Семотюк С.Д., водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б

слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. Необхідність та актуальність впровадження в Україні однієї з кращих світових практик із захисту дитини від насильства та подолання його наслідків у формі міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці із застосуванням спеціальних інструментів та методики не викликає сумнівів і вимагає подальшого дослідження з метою її вдосконалення та адаптації до національних реалій. До того ж позитивний досвід інших країн світу є прикладом для наслідування щодо деяких аспектів процесуального порядку здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх потерпілих. Тому цікаво було б ширше дослідити та побачити у дисертаційному дослідженні особливості запровадження та діяльності в Україні міжустановчого спеціалізованого центру «Барнахус» по роботі з неповнолітніми, які постраждали внаслідок кримінального правопорушення або стали його свідками.

2. Враховуючи те, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, автору було б доцільно приділити більш детальну увагу проблемам оцінки зібраних доказів, наприклад, в контексті доказування *події* кримінального правопорушення щодо неповнолітньої особи.

Висловлені зауваження мають уточнюючий і дискусійний характер, і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Вони не зменшують цінність отриманих результатів, не ставлять під сумнів самостійність проведеного дослідження й не заперечують наявності у дисертації всіх необхідних якостей.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Семотюк

Софії Дмитрівни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам.

Дисертація Семотюк Софії Дмитрівни на тему «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для юридичної науки, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), вимогам до оформлення дисертації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор Семотюк Софія Дмитрівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Професор кафедри кримінології та
інформаційних технологій,
кандидат юридичних наук, професор**

Наталія КУЛАКОВА